

DE DOORSTROOM VAN VMBO NAAR MBO

Een onderzoek naar de doorstroomregeling en de relatie tussen het beroepsperspectief en de beroepsopleiding in het mbo. Samenvatting

mei 2005

Titel: DE DOORSTROOM VAN VMBO NAAR MBO
Een onderzoek naar de doorstroomregeling en de relatie tussen het
beroepsperspectief en de beroepsopleiding in het mbo. Samenvatting

Auteur: Jan Neuvel & Wil van Esch

Datum: mei 2005

Opmaak:

Referentienummer:

CINOP

Pettelaarpark 1
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
Tel: 073-6800800
Fax: 073-6123425
E-mail: info@cinop.nl
<http://www.cinop.nl>

INHOUD

0	<u>SAMENVATTING, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN.....</u>	- 2 -
0.1	SAMENVATTING	- 2 -
0.1.1	Doel, opzet en uitvoering van het onderzoek.....	- 2 -
0.1.2	Afwijkingen van de doorstroomregeling	- 2 -
0.1.3	Studiekeuzeproblemen en plaatsingsproblemen	- 5 -
0.1.4	Gevolgen voor de schoolloopbaan.....	- 6 -
0.1.5	Studiekeuzebegeleiding in het vmbo en hulp bij de overstap	- 9 -
0.1.6	De intake en plaatsing in het mbo	- 11 -
0.2	CONCLUSIES	- 12 -
0.3	AANBEVELINGEN	- 14 -

SAMENVATTING, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

0.1 Samenvatting

0.1.1 Doel, opzet en uitvoering van het onderzoek

In opdracht van het CLN heeft CINOP in het kader van de doorstroom van vmbo-leerlingen naar het mbo een onderzoek uitgevoerd om:

1. inzicht te geven in de toepassing van de doorstroomregeling, zoals die door het ministerie van OCW is bekend gemaakt in het Gele Katern, en in de gevolgen ervan voor de schoolloopbaan van leerlingen;
2. inzicht te geven in de studiekeuze-problematiek van leerlingen en de gevolgen voor de schoolloopbaan van leerlingen;
3. inzicht te geven in procedures in het vmbo en het mbo om leerlingen in hun overstap naar het mbo te helpen en te begeleiden naar een beroepsopleiding waarin leerlingen hun schoolloopbaan succesvol kunnen voortzetten.

Het onderzoek is deels een herhaling en een uitbreiding van het onderzoek dat een jaar eerder is uitgevoerd onder de eerste lichting vmbo-leerlingen (cohort 1) en onder vmbo-decanen en intakers in het mbo. Het eerste onderzoek is herhaald bij de tweede lichting vmbo-leerlingen die zijn uitgestroomd (cohort 2), bij vmbo-decanen en bij medewerkers betrokken bij de intake en plaatsing in het mbo. Het vervolgonderzoek is uitgevoerd bij leerlingen uit cohort 1 en was bedoeld om de gevolgen van plaatsingsbesluiten op de verdere (school)loopbaan van leerlingen in kaart te kunnen brengen. Het hele onderzoek is uitgevoerd tussen oktober 2004 en februari 2005.

Voor het vervolgonderzoek zijn ruim 2700 leerlingen uit cohort 1 opnieuw benaderd met een korte enquête. Ruim 1700 leerlingen (respons bijna 65%) hebben hieraan meegewerkt.

Voor het herhalingsonderzoek is samengewerkt met de NVS-NVL om vmbo-decanen te benaderen voor deelname aan a) het onderzoek onder decanen en b) het onderzoek onder leerlingen die in 2004 waren uitgestroomd. Aan het onderzoek onder decanen is meegewerkt door 230 decanen afkomstig uit vmbo's die geografisch goed gespreid waren. Via 150 decanen is een bestand van 18.500 leerlingen opgebouwd. Ook zij kregen een korte enquête thuisgestuurd. Die is door ruim 8200 leerlingen ingevuld (respons van 45%). De respons was representatief voor de populatie van vmbo-leerlingen. Voor het onderzoek onder intakers zijn ruim 1000 intakers uit alle ROC's en AOC's benaderd. Van 260 intakers is een ingevulde enquête ontvangen. In de responsgroep waren vrijwel alle ROC's en AOC's vertegenwoordigd.

0.1.2 Afwijkingen van de doorstroomregeling

De doorstroomregeling en de WEB

Over de doorstroomregeling zijn twee officiële documenten in omloop: de regeling zoals die in het Gele Katern van het ministerie van OCW is opgenomen en de WEB. Die documenten geven tegenstrijdige signalen af. De doorstroomregeling beschrijft welke vmbo-trajecten onder welke voorwaarden toegang geven tot de verschillende opleidingsniveaus in het mbo. Daarin worden zowel

plaatsingsrechten voor niveau 2, alsook plaatsingsrechten voor niveau 3 en 4 beschreven. In de WEB wordt een onderscheid gemaakt tussen niveau 1 en 2, waar wel plaatsingsrechten voor gelden, en niveau 3 en 4 waarvoor dat niet het geval is. Doorstroom naar niveau 3 of 4 wordt als een zaak van de instellingen gezien en de WEB legt de verantwoordelijkheid dan ook bij de instellingen. Van plaatsingsrecht voor niveau 3 en 4 is volgens de WEB dus geen sprake. In dit onderzoek wordt met de term *doorstroomregeling* steeds gerefereerd aan de regeling zoals die in het Gele Katern is beschreven.

Interpretatie van de regeling door decanen en intakers

Decanen (vmbo) en intakers (mbo) verschillen zelf van mening hoe de doorstroomregeling moet worden geïnterpreteerd. Zo'n 60 procent van de decanen en 45 procent van de intakers kiezen de lijn van het Gele Katern en willen de doorstroomregeling zo strikt mogelijk toepassen en slechts bij uitzondering ervan afwijken. Een kwart van de decanen en 45 procent van de intakers kiezen meer de lijn van de WEB en beschouwen de doorstroomregeling als niet meer dan een advies.

De toepassing van de doorstroomregeling in cohort 2

Op de vraag hoe BVE-instellingen feitelijk te werk gaan bij de plaatsing van vmbo-leerlingen moet een onderscheid worden gemaakt in doorstroom naar de BOL en de BBL. In de BOL in ruim 90 procent van de leerlingen conform de doorstroomregeling geplaatst en 7,5 procent niet, dat wil zeggen lager dan mogelijk was. In de BBL komt afwijking van de regeling relatief veel vaker voor: het percentage lager geplaatsten is daar met meer dan 30 procent ruim 4 keer zo hoog als in de BOL.

Tabel 1 Afwijking van de doorstroomregeling: percentage voor vmbo-leerwegen en mbo-sectoren

leerweg vmbo	BOL					BBL				
	Sectoren					Sectoren				
	Totaal %	E&H %	Z&W %	Techniek %	Landbw %	Totaal %	E&H %	Z&W %	Techniek %	Landbw %
BL	4,4	6,3	1,2	9,0	0,0	8,2	7,5	9,1	8,6	3,6
KL	11,9	18,8	2,7	16,8	3,4	71,4	50,0*	35,2	90,6	68,8*
GL/TL	6,3	11,1	2,9	5,1	1,0	45,4	31,4*	17,7*	87,6*	55,6*

*Gebaseerd op kleine aantallen, waardoor percentages in werkelijkheid aanzienlijk kunnen afwijken.

BOL

De 7,5 procent die voor de BOL is gevonden, is een gemiddelde dat vanwege grote onderliggende verschillen voor vmbo-leerwegen en mbo-sectoren een specificatie wenselijk maakt (Tabel 1). Leerlingen die vanuit een kaderberoepsgerichte leerweg naar het mbo willen, lopen de grootste kans lager geplaatst te worden. Rond 12 procent van de leerlingen die voldeden aan de criteria in de doorstroomregeling voor plaatsing op niveau 3 of 4 is op niveau 2 en incidenteel op niveau 1 geplaatst. Dat percentage is bijna twee keer zo hoog als dat voor de gemengde en de theoretische leerweg en drie keer zo hoog als dat voor de basisberoepsgerichte leerweg, waar 4 procent op niveau 1 was geplaatst. Vanuit het mbo bezien concentreren de afwijkingen zich grotendeels in twee sectoren, Techniek en Economie & Handel.

De afwijkingen in die twee sectoren zijn dan ook voor een belangrijk deel structureel van aard. Dat wil zeggen, dat door het ontbreken van niveau 3 en/of 4 in een aantal opleidingsrichtingen, zoals met name Motorvoertuigentechniek in de sector Techniek en Beveiliging en Uniformberoepen in de sector Economie & Handel, instellingen leerlingen wel lager 'moeten' plaatsen. Ongeveer een kwart van de lagere plaatsingen in die twee sectoren en de lagere plaatsingen in de sectoren Zorg & Welzijn en Landbouw zijn terug te voeren op andere factoren. Dan moet worden gedacht aan praktische problemen, zoals te weinig of teveel aanmeldingen voor een bepaalde opleiding, waardoor leerlingen alleen een plaats op een ander niveau kan worden aangeboden, maar ook twijfels over het kennis- en vaardigheidsniveau van individuele leerlingen spelen een rol, waarbij die twijfels soms terug gevoerd lijken te worden op twijfels over het niveau van opleidingen uit bepaalde vmbo's.

BBL

In de doorstroom naar de BBL is in totaal 1 op de 3 leerlingen op een lager niveau geplaatst dan de doorstroomregeling aangeeft. Ook hier zijn de verschillen groot. Vanuit het vmbo bekeken zijn de meeste afwijkingen waargenomen voor de kaderberoepsgerichte leerweg (ruim 70% van de leerlingen uit die leerweg is lager geplaatst) en relatief de minste afwijkingen voor de basisberoepsgerichte leerweg (een kleine 10% uit die leerweg is lager geplaatst). Voor de gemengde en de theoretische leerweg ligt het percentage lager geplaatsten rond de 45 procent.

Vanuit het mbo bezien concentreert het probleem zich in de sector Techniek. Zowel in relatieve als in absolute zin worden daar verreweg de meeste leerlingen niet conform de doorstroomregeling geplaatst. In relatieve zin, omdat 90 procent van de leerlingen op een lager niveau start, terwijl dat in de andere sectoren in de buurt van de 20 procent ligt. In absolute zin is het probleem het grootst, omdat ongeveer tweederde van de doorstroom naar de BBL naar de sector Techniek gaat.

De afwijkingen in de sector Techniek zijn in ieder geval structureel. Doorstroom vanuit de kaderberoepsgerichte, de gemengde en de theoretische leerweg naar niveau 3 en 4 is niet mogelijk door weigering van werkgevers om leerwerkplekken beschikbaar te stellen voor eerstejaars die op niveau 3 of 4 hun beroepsopleiding beginnen. Een belangrijk argument voor werkgevers is een gebrek aan vakkennis om werk uit te kunnen voeren op niveau 3 of 4 en dat in combinatie met verplichting de hoogte van de salariëring te koppelen aan het opleidingsniveau. Bovendien heeft het aanbod aan opleidingen in de ROC's zich op die situatie ingesteld. In de andere sectoren lijkt het probleem met werkgevers minder te spelen en moeten de afwijkingen waarschijnlijk toch meer worden gezocht in factoren zoals twijfels over de capaciteiten van individuele leerlingen en een te gering aantal aanmeldingen om een opleiding te kunnen starten.

Relatief gezien is de omvang van het probleem in de BBL veel groter dan in de BOL, maar afgemeten naar absolute aantallen worden er in de BOL meer leerlingen 'onder geplaatst'. Er gaan namelijk aanzienlijk meer vmbo-leerlingen naar de BOL dan naar de BBL.

0.1.3 Studiekeuzeproblemen en plaatsingsproblemen

Studie- en beroepskeuzeproblemen

Leerlingen die naar het mbo gaan moeten een beroepsopleiding kiezen. Voor een gemotiveerde keuze is een zekere interesse in een bepaald vakgebied nodig. Interesse kan worden opgeroepen door het soort werk, de inhoud van het werk of de opleiding of door andere aspecten van het werk. Een deel van de leerlingen weet op de basisschool of aan het begin van het vmbo al wat ze willen (Neuvel, 2003), maar leerlingen die aan het eind van het vmbo nog geen idee hebben van wat ze willen worden, zijn geen uitzondering. Het onderzoek in cohort 1 en in cohort 2 maakt duidelijk dat eenderde van de leerlingen die naar het mbo gaan deels weet wat ze willen worden en dat een kwart dat helemaal nog niet weet. Leerlingen uit de theoretische leerweg en leerlingen uit de sector Economie kampen relatief vaker met een gebrek aan een beroepsperspectief: 30 procent van die leerlingen weet niet wat ze willen worden tegenover 20 procent in de andere sectoren.

Na het vmbo ontwikkelt het beroepsperspectief zich verder. Na ruim een jaar mbo neemt het percentage dat weet wat ze willen worden toe van 45 naar ongeveer 60 procent, blijft het percentage dat deels weet gelijk (ongeveer een derde) en daalt het percentage dat het nog niet weet tot onder de 10 procent. Ook in het mbo kent de sector Economie & Handel het hoogste percentage leerlingen zonder beroepsperspectief.

De ontwikkeling van het beroepsperspectief verloopt niet altijd lineair, maar is bij een deel van de leerlingen een proces van ‘vallen en opstaan’, dat doorloopt tot in het mbo. Zo kiest bij de overstap naar het mbo een kwart van de vmbo-leerlingen uit de beroepsgerichte leerwegen een opleiding in een heel andere sector. Ook in het mbo switchen leerlingen nog van opleiding. Zo’n 2 procent doet dat al binnen 3 maanden en na een jaar is dat opgelopen tot een kleine 10 procent. Niet alle wisselingen zijn overigens ingegeven door een ander beroepsperspectief, maar vloeien deels voort uit het niet aansluiten van de opleiding bij wat een leerling wil worden.

De keuze van een beroepsopleiding is bij een deel van de leerlingen, met name degenen die niet weten wat ze willen worden, gebaseerd op uitsluiting van wat men niet wil of waar men niet geschikt voor is of denkt te zijn. De opleiding(s)richting die wordt gekozen lijkt dan het meeste perspectief te bieden. Het merendeel van de leerlingen die met zo’n ‘negatieve’ invulling van het beroepsperspectief doorstroomt naar het mbo gaat naar de sector Economie & Handel.

Plaatsingsproblemen

Leerlingen moeten zich bij de overstap naar het mbo aanmelden voor een opleiding. De voorkeur van leerlingen wordt echter niet zondermeer gehonoreerd. Zo’n 16 procent komt namelijk niet in de opleiding die ze het liefst zouden willen doen. Een deel van die leerlingen wordt bij de aanmelding al ‘gedwongen’ een andere opleiding te kiezen, een deel wordt niet geplaatst in de opleiding waar men zich voor opgeeft.

Leerlingen die niet of niet goed weten wat ze willen worden, blijken minder snel toegelaten te worden tot de opleiding van hun voorkeur (Tabel 2). Van degenen die het wel wisten, is zowel in de BOL als in de BBL dik 90 procent conform hun voorkeur geplaatst en 6 à 7 procent niet. In de doorstroom naar

de BOL is dat laatste percentage twee keer zo hoog bij leerlingen die deels wisten wat ze wilden worden (15%) en vier keer zo hoog bij degenen die nog helemaal niet wisten wat ze wilden worden (30%). In de doorstroom naar de BBL zijn uit die beide groepen verhoudingsgewijs nog meer leerlingen niet volgens hun voorkeur doorgestroomd naar een mbo-opleiding: de percentages zijn respectievelijk bijna 25 en ruim 50 procent.

Tabel 2 Plaatsing afwijkend van voorkeur leerlingen

wist beroep bij overstap naar mbo	Niet volgens voorkeur	
	BOL %	BBL %
ja	7,6	6,5
deels	15,1	23,7
nee	29,8	51,9
Totaal	15,5	17,0

Leerlingen die niet of alleen deels weten wat ze willen worden, hebben nog minder kans op plaatsing in het geval van opleidingen met een strengere selectie. Dat kunnen opleidingen zijn waar aanvullende eisen ten aanzien van motivatie, houding of competenties worden gesteld, maar ook populaire opleidingen waar plaatsgebrek is. Voor leerlingen die niet of deels weten wat ze willen worden is de kans op plaatsing in de gewenste opleiding nog eens 6 procent lager dan hierboven is aangegeven, terwijl er geen verschil is gevonden bij leerlingen met een goed beroepsperspectief.

Het effect doet zich ook in versterkte mate voor in de BBL, zoals bovenstaande percentages duidelijk maken. Waarschijnlijk kunnen leerlingen zonder beroepsperspectief hun keuze voor een opleiding en met name voor een leerwerkplek onvoldoende duidelijk maken aan werkgevers en zonder leerwerkplek worden leerlingen niet tot een opleiding in de BBL toegelaten.

0.1.4 Gevolgen voor de schoolloopbaan

In het onderzoek is naar een aantal aspecten van de schoolloopbaan van leerlingen gekeken om daarmee de gevolgen van de hiervoor besproken plaatsingsproblemen na te kunnen gaan. Gekeken is hoe leerlingen uit oogpunt van hun beroepsperspectief of -interesse en uit oogpunt van hun capaciteiten hun opleiding beoordelen. Verder is nagegaan of leerlingen van plan zijn de gekozen opleiding voortijdig af te breken en of ze dat ook feitelijk doen. Hiervoor werd al duidelijk dat een deel van de leerlingen dat niet doet en naar een andere opleiding overstapt. Alvorens de effecten van de plaatsing te beschrijven, wordt eerst voor de beide cohorten als geheel de verder (school)loopbaan beschreven.

Van alle leerlingen uit cohort 2 zat drie maanden na het begin van het schooljaar 90 procent in het mbo en was 1 procent nog op zoek naar een geschikte mbo-opleiding of stond op een wachtlijst. Vooral leerlingen uit een basisberoepsgerichte leerweg zonder beroepsperspectief waren nog zoekende (4%). Ongeveer 5 procent van de leerlingen ging naar de havo, met name leerlingen uit de theoretische leerweg (10%). Van de leerlingen uit de theoretische leerweg die niet wisten wat ze wilden worden ging zelfs bijna 20 procent naar de havo. Drie procent van de uitstromers werkte of was op zoek naar

werk. Leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg waren op dit punt oververtegenwoordigd (4,5%). Ook hier is er een duidelijke samenhang met het beroepsperspectief: van de leerlingen die wisten wat ze wilden worden koos 3 procent voor werk, maar in de groep die dat nog niet wist, was dat 9 procent. Het switchen van opleiding binnen de eerste drie maanden kwam voor bij 2 procent van de doorstromers naar het mbo.

Ruim 70 procent van de leerlingen beoordeelde de opleiding als passend bij hun beroepsinteresse, 20 procent vond de opleiding deels passend en 2,5 procent vond hun opleiding helemaal niet passend. Zes procent kon geen antwoord op die vraag geven. Het percentage dat de opleiding als passend bij de eigen capaciteiten beoordeelde is duidelijk hoger: 90 procent van de leerlingen vond de opleiding aansluiten bij de eigen capaciteiten, 2 procent vond de opleiding te moeilijk en 8 procent beoordeelde de opleiding als te gemakkelijk. Ongeveer 86 procent dacht na 3 maanden de opleiding af te zullen ronden, ongeveer 2,5 procent was van plan te stoppen en ruim 10 procent kon er nog niets over zeggen.

Bij de leerlingen uit cohort 1 die waren doorgestroomd naar het mbo is ruim een jaar na het verlaten van het vmbo nagegaan wat ze deden. Omdat die steekproef niet als representatief mag worden beschouwd, moeten de cijfers met meer voorbehoud worden geïnterpreteerd. Zo'n 94 procent volgde nog een opleiding in het mbo, een half procent was op zoek naar een opleiding en ongeveer 5 procent had het mbo voortijdig verlaten van wie de meesten om te gaan werken.

Van de leerlingen die na ruim een jaar nog in het mbo zaten, volgde ruim 90 procent nog dezelfde opleiding als in het begin, maar een kleine 10 procent was geswitcht. Met name leerlingen die een jaar eerder hadden aangegeven de opleiding niet af te zullen maken waren overgestapt (60% van hen), maar ook in de groep die daar toen nog geen uitspraak over kon doen is dat percentage hoger (20%) dan in de groep die van plan was door te gaan met hun opleiding (6% geswitcht). Het switchen van de leerweg kwam veel minder vaak voor (2,5%), maar de overstap naar een ander opleidingsniveau werd daarentegen weer door ruim 10 procent van de leerlingen gemaakt van wie het merendeel naar een hoger niveau was gegaan.

Iets minder dan 90 procent zat in het tweede leerjaar. Vooral leerlingen die hun opleiding een jaar eerder als niet passend hadden ervaren volgden nog een eerstejaars programma en in iets mindere mate geldt dat eveneens voor leerlingen die hun opleiding als deels passend hadden beoordeeld. Een belangrijke oorzaak daarvoor is de overstap naar een andere opleiding (oriëntatie).

In het eerste cohort bleek ruim 90 procent van de leerlingen die na ruim een jaar nog een mbo-opleiding volgden van plan de opleiding af te maken, terwijl rond een half procent aangaf de opleiding niet af te zullen maken. De overigen wisten het nog niet.

Een lagere plaatsing

De toepassing van de doorstroomregeling heeft, in ieder geval op korte termijn, dat wil zeggen na ongeveer 3 maanden mbo, weinig effect op de (school)loopbaan van leerlingen. In de eerste plaats is er geen verschil gevonden in het percentage leerlingen dat naar een andere opleiding was overgestapt. Dat is vergelijkbaar voor leerlingen die al dan niet conform de regeling waren geplaatst.

In de tweede plaats is er evenmin een verschil in de mate waarin de opleiding aansluit bij de beroepsinteresse van leerlingen. Ook op dit punt komen de resultaten overeen voor leerlingen die conform de regeling waren geplaatst en leerlingen die lager waren geplaatst.

In de derde plaats is er geen hoofdeffect voor de verwachting van leerlingen om hun opleiding af te ronden. Het percentage leerlingen dat van plan was de opleiding voortijdig te beëindigen is voor beide groepen vergelijkbaar.

Er is wel een verschil in combinatie met het niet geplaatst zijn in de opleiding die de voorkeur van een leerling had. In de groep leerlingen die én lager waren geplaatst én die niet in de opleiding van hun voorkeur zaten, lag het percentage dat van plan was de opleiding voortijdig te beëindigen duidelijk hoger. Het gaat echter om relatief weinig leerlingen.

Ook op de iets langere termijn, na ruim een jaar mbo, zijn er in het vervolgonderzoek in cohort 1 geen hoofdeffecten gevonden op de drie hierboven genoemde punten. Op een ander punt was er wel een verschil. Van de lager geplaatste leerlingen waren verhoudingsgewijs veel meer leerlingen na het eerste leerjaar naar een hoger niveau gegaan dan in andere groepen. Maar toch zat driekwart nog steeds in een opleiding op een lager niveau dan de doorstroomregeling mogelijk maakt.

Het vervolgonderzoek in cohort 1 gaf daarnaast in combinatie met andere factoren ook weer enkele verschillen te zien voor de doorstroomregeling. Allereerst is dat in combinatie met het beroepsbeeld dat leerlingen bij de overstap naar het mbo hadden. Leerlingen die niet conform de doorstroomregeling waren geplaatst én die tevens aan het eind van het vmbo deels of helemaal niet wisten wat ze wilden worden, bleken iets vaker binnen een jaar het mbo te hebben verlaten dan leerlingen die wel conform de regeling waren doorgestroomd.

Een vergelijkbaar effect is gevonden voor het switchen van opleiding. Ook hier was het percentage leerlingen dat was geswitcht hoger in de groep leerlingen die én lager was geplaatst én niet in de opleiding van hun voorkeur zat.

Niet geplaatst in de gewenste opleiding

Na drie maanden mbo zijn er al duidelijke verschillen op te merken tussen leerlingen die al dan niet in de opleiding van hun voorkeur waren geplaatst.

In de eerste plaats was in de groep die wel de opleiding van hun voorkeur volgde binnen de eerste drie maanden 1 procent overgestapt naar een andere opleiding, terwijl dat 7 procent was in de groep die niet conform hun voorkeur was geplaatst.

In de tweede plaats was er een duidelijke invloed op de mate waarin de opleiding als passend bij de beroepsinteresse werd beoordeeld. Bijna twee keer zo weinig leerlingen die niet conform hun voorkeur waren geplaatst ervoeren hun opleiding als passend bij hun interesse. Het percentage is 41 procent versus ruim 75 procent in de groep die wel in de opleiding was gestart die ze graag wilden doen.

In de derde plaats was er een duidelijk verschil ten aanzien van de verwachting de opleiding af te ronden. In de groep leerlingen die niet in de opleiding van hun voorkeur waren begonnen lag het percentage dat dacht door te gaan bijna 20 procent lager dan in de groep die wel conform hun voorkeur was geplaatst. De percentages zijn respectievelijk ruim 70 en bijna 90 procent. Omgekeerd is het percentage dat aangaf zeker te zullen stoppen vijf keer hoger in de groep die niet de opleiding van hun voorkeur volgde: ruim 7 procent versus ruim 1 procent in de groep die wel conform hun voorkeur was geplaatst.

Ook op de iets langere termijn, dat wil zeggen na ruim een jaar mbo, zijn er duidelijk effecten waar te nemen.

In de eerste plaats betreft dat het beroepsperspectief. In de groep leerlingen die niet conform hun voorkeur waren geplaatst bleken verhoudingsgewijs aanzienlijk minder leerlingen te weten wat ze wilden worden (35 % versus 65 % in de groep die wel conform hun voorkeur was geplaatst) en waren er omgekeerd aanzienlijk meer leerlingen die het nog helemaal niet wisten (respectievelijk 18 % en 4 %).

In de tweede plaats is er, evenals na drie maanden, een duidelijk effect op het overstappen naar een andere opleiding. Het percentage dat in of aan het eind van het eerste leerjaar was geswitcht is bijna twee keer zo hoog in de groep die bij de overstap naar het mbo niet in de opleiding kon beginnen die ze graag wilden doen: 15 procent was overgestapt versus 8 procent van degenen die wel waren begonnen in de gewenste opleiding.

In de derde plaats is er een duidelijk verschil in de doorstroom naar het tweede leerjaar. Dat percentage is duidelijk lager in de groep die niet conform hun voorkeur was geplaatst: 83 procent versus 90 procent in de andere groep. Een verklaring voor het verschil is ondermeer het grotere aantal leerlingen dat was geswitcht naar een andere opleiding en dat daardoor opnieuw in een eerstejaars programma moest beginnen.

In de vierde plaats is er een verschil ten aanzien van de prognose de opleiding af te ronden. Er bleek nog steeds een, zij het een lichte, tendens dat leerlingen die wel conform hun voorkeur waren geplaatst vaker van plan waren om hun opleiding af te ronden dan leerlingen die niet conform hun voorkeur waren geplaatst. De percentages zijn respectievelijk 94 en 90 procent.

In een landelijk onderzoek naar veiligheid en geweld in het mbo (Neuvel, te verschijnen) is nog een andere negatief effect van het niet geplaatst worden in een gewenste opleiding af te leiden. Leerlingen die niet geplaatst waren in een opleiding van hun voorkeur bleken relatief vaak hun opleiding beoordeeld te hebben als niet passend bij hun (beroeps)interesse. In die groep spijbelen veel meer leerlingen en maken zich ook veel meer leerlingen schuldig aan allerlei vormen van ongewenst gedrag, zoals het verstoren van lessen, te laat komen, druggebruik, wapenbezit en agressief gedrag naar docenten en medeleerlingen. Dat gedrag kan worden verklaard uit een geringere binding met de school. Die leerlingen zullen immers in geringere mate ervaren dat ze bezig zijn met iets dat voor henzelf of voor hun toekomst belangrijk is.

De schoolloopbaan van leerlingen wordt dus duidelijk negatiever beïnvloed als leerlingen niet conform hun voorkeur worden geplaatst dan als leerlingen lager worden geplaatst dan de doorstroomregeling aangeeft. Bij lager geplaatste leerlingen zijn ruim een jaar na het vmbo verhoudingsgewijs niet meer negatieve gevolgen waargenomen dan bij de overige leerlingen.

0.1.5 Studiekeuzebegeleiding in het vmbo en hulp bij de overstap

Om leerlingen in hun studiekeuzeprocessen te kunnen begeleiden moeten decanen, naar hun eigen oordeel en ook naar dat van de meeste intakers in het mbo, goed op de hoogte zijn van het onderwijsaanbod in de mbo's in hun regio, van de ontwikkelingen in het mbo, maar ook van de (voorlopige) plaatsing van hun leerlingen en van de schoolloopbaan van hun leerlingen in het mbo.

Wat betreft het aanbod aan opleidingen is daar in voldoende mate sprake van, maar dat geldt niet voor de plaatsing en de schoolloopbaan van leerlingen. Gemiddeld genomen worden decanen door niet meer dan een op de drie instellingen in hun regio daarvan op de hoogte gebracht. Dat beeld wordt bevestigd in een drietal regioportretten die in 2005 bij het Platform voor Beroepsonderwijs zijn verschenen (Regioportret Noord-Kennemerland, Regioportret Zuidoost-Brabant, Regioportret Achterhoek). Zelf nemen decanen ook nauwelijks initiatieven om via hun oud-leerlingen die informatie in handen te krijgen.

Studiekeuzebegeleiding

Voor de studiekeuzebegeleiding worden een groot aantal procedures vrij breed ingezet. Blijkens de verslaglegging in de bovengenoemde regioportretten is dit onderdeel ook het best verzorgd als het gaat om informatie rondom de doorstroom..

In de beroepsgerichte leerwegen is de opleiding zelf al een belangrijke factor die kan bijdragen aan de beroepsoriëntatie van leerlingen. Daarnaast worden er specifieke activiteiten georganiseerd om leerlingen te helpen bij hun studie - en beroepsoriëntatie. De activiteiten die vrij breed en vrij algemeen worden ingezet hebben echter bijna allemaal een sterk verbaal karakter, zoals het gebruik van brochures, informatie via internet, de voorlichting door de decaan, individuele gesprekken met decanen en mentoren en de inzet van beroepskeuzetests. Een uitzondering zijn de korte oriënterende stages of snuffelstages. Andere activiteiten waarin leerlingen zelf ervaring met mbo-opleidingen of met het werkveld kunnen opdoen, worden minder frequent en minder breed georganiseerd.

De meeste activiteiten worden afgestemd op individuele behoeften van leerlingen met uitzondering van de studie - en beroepskeuzevoorlichting door de decaan of mentor en de voorlichting(slessen) die door mbo-docenten en mbo-decanen in het vmbo wordt gegeven.

Gezien het vrij grote aantal leerlingen dat aan het eind van het vmbo nog niet of deels weet wat ze willen worden, kan de vraag gesteld worden of de studie - en beroepskeuzebegeleiding, ondanks de vele activiteiten, verder is te verbeteren. In ieder geval wordt daar door een deel van de decanen, maar ook door een deel van leerlingen zelf aan getwijfeld. Die denken, evenals diverse decanen in het mbo, dat een deel van de leerlingen pas in het mbo zullen ontdekken wat ze echt willen. Er zijn echter ook vmbo-decanen die er wel van overtuigd zijn dat de meeste leerlingen aan het eind van het vmbo een goed beroepsperspectief moeten kunnen hebben ontwikkeld. De ontevredenheid over de begeleiding bij met name leerlingen die zonder beroepsperspectief naar het mbo waren overgestapt wijst er eveneens op dat een deel van de leerlingen meer effect had verwacht van de begeleiding. In het regiorapport voor Noord-Kennemerland wordt dat ook verondersteld: “Wellicht zijn er toch ook nog andere vormen van studiekeuzebeïnvloeding nodig om tot betere keuzes te komen” (blz. 14). Het is echter een illusie te verwachten dat het studie - en beroepskeuzeproces bij de overgang van het vmbo naar het mbo voor de meeste leerlingen zijn definitieve beslag kan krijgen. Daarvoor blijken nog teveel leerlingen in het mbo van gedachten te veranderen. Loopbaanbegeleiding in het mbo, met aandacht voor beroepsoriëntatie, is daarom noodzakelijk.

Ondersteuning bij de aanmelding

Naast de inhoudelijke activiteiten helpen decanen hun leerlingen bij het aanmelden voor een opleiding door ze wegwijs te maken in de procedures. Ook bij de feitelijke aanmelding wordt hulp geboden, het

meest gebeurt dat in de basisberoepsgerichte leerweg en het minst in de theoretische leerweg. Overall laat één op de drie decanen het aan de leerlingen zelf over.

De vraag is gesteld of vmbo-decanen hun leerlingen, met name leerlingen zonder een goed beroepsperspectief, voldoende weten te doordringen van de plaatsingsproblemen die die leerlingen te wachten staan, vooral als ze kiezen voor opleidingen waar extra selecties plaatsvinden. Het feit dat minder dan 1 op de 5 van die leerlingen zich aanmeldt voor twee of drie opleidingen wijst daar op.

Verder blijken veel decanen niet op de hoogte van de voorlopige plaatsing en derhalve veelal ook niet van de problemen die leerlingen daarin ondervinden. Dat geldt zowel voor problemen inzake de doorstroomregeling als problemen betreffende de plaatsing in de opleiding die iemands voorkeur heeft. Hoewel de meeste decanen hebben aangegeven leerlingen te ondersteunen in het geval van problemen, moet dus worden betwijfeld of die hulp feitelijk geboden wordt of kan worden.

0.1.6 De intake en plaatsing in het mbo

Als ontvangende partij zijn de BVE-instellingen verantwoordelijk voor een adequate plaatsing van leerlingen.

Die verantwoordelijkheid vereist in de eerste plaats dat intakers goed op de hoogte zijn van het vmbo, in het bijzonder van de leerwegen en de karakteristieke competenties, maar ook van leerwegondersteuning en van leerwerktrajecten. Niet alle intakers blijken daar echter even goed van op de hoogte te zijn, zelfs niet intakers die zelf het belang ervan aangeven. Over de inhoud van de opleidingen en over de leerwegen zegt driekwart tot 80 procent van de intakers redelijk tot goed geïnformeerd te zijn. Over de competenties die leerlingen verwerven is dat al minder (60% is voldoende geïnformeerd) en dat percentage daalt nog verder voor kennis over zorgleerlingen (50%).

De verantwoordelijkheid voor de plaatsing vereist in de tweede plaats dat instellingen aanvullende informatie verzamelen over individuele leerlingen. Dat wordt ook gedaan. Enerzijds gebeurt dat door van aangemelde leerlingen beschikbare informatie op te vragen bij het vmbo (of rechtstreeks bij de leerling), anderzijds door zelf aanvullende informatie in te winnen bij leerlingen, ouders of decanen. Alle afdelingen van mbo's vragen een kopie op van de eindlijst en van het diploma en ongeveer negen op de tien afdelingen winnen daarnaast via een eigen formulier informatie in. Naast meer formele gegevens vragen vijf op de tien afdelingen een schriftelijke oordeel van de decaan of mentor en een kwart doet dat alleen bij twijfel over een leerling.

Een op de drie afdelingen heeft aangegeven met het portfolio van leerlingen te werken, hoewel niet duidelijk is hoe breed dat gebeurt. Wel lijkt er sprake van een lichte toename ten opzichte van een jaar eerder. Dat dit een instrument is waar (steeds) meer van wordt verwacht wordt in het Regioportret van de Achterhoek benadrukt: "Een andere ontwikkeling die in de toekomst wellicht relevant wordt, is de uitbouw van het overdrachtsdossier tot een portfolio" (blz. 16).

Intakers verzamelen zelf ook aanvullende informatie. Het korte intakegesprek is de meest gebruikte procedure. Voor driekwart van de afdelingen is dat een standaard procedure voor alle leerlingen en in

een op de vijf afdelingen voor twijfelgevallen. Dat komt overeen met de opgave van leerlingen: rond 85 procent heeft aangegeven een intakegesprek te hebben gehad.

Een uitgebreid intakegesprek wordt volgens 40 procent van de intakers met bijna alle leerlingen gevoerd en volgens ruim de helft met leerlingen waarover wordt getwijfeld. Afgaande op de peiling die bij leerlingen is verricht, lijkt dat een overschatting. Niet meer dan 15 procent van de leerlingen heeft namelijk aangegeven zo'n gesprek te hebben gevoerd.

Als over een leerling twijfels bestaan wordt in het algemeen contact gezocht met de vmbo-decaan, terwijl volgens de helft van de intakers dan een eigen assessmentprocedure wordt gestart. Assessment van competenties en interesses wordt op 20 procent van de afdelingen vrij breed ingezet om te kunnen beoordelen of een leerling geschikt is voor een opleiding, een percentage dat ook gevonden is bij de leerlingen. De inzet van deze procedure gebeurt niet algemeen, maar beperkt zich voornamelijk tot een aantal opleidingen die specifieke of aanvullende voorwaarden aan kennis, vaardigheden of motivatie stellen.

Gezien het grote aantal leerlingen dat niet (goed) weet wat ze willen worden en het grote aantal leerlingen dat in een opleiding wordt geplaatst die niet hun voorkeur had en die dan ook veelal niet als passend is ervaren, moet ook aan de kant van het mbo de vraag worden gesteld of de effectiviteit van de intakeprocedure te verbeteren is. Het feit dat bij een uitgebreider intakegesprek relatief minder leerlingen die niet wisten wat ze wilden worden geplaatst zijn in een opleiding die niet aansloot bij hun interesse geeft aan dat via die weg winst te behalen moet zijn.

0.2 Conclusies

De doorstroomregeling

- Decanen en intakers zijn verdeeld over de interpretatie van de doorstroomregeling (Gele Katern). Het merendeel van de decanen pleit voor de plaatsingsrechten zoals die nu zijn vastgelegd in de regeling, een minderheid sluit zich aan bij de omschrijving zoals de WEB die geeft. Intakers zijn ongeveer gelijk verdeeld in hun interpretatie: 46 procent is voor de doorstroomregeling en 45 procent kiest voor de omschrijving in de WEB.
- Decanen zijn in het algemeen wel op de hoogte hoe BVE-instellingen in hun regio aangeven hoe ze de doorstroomregeling hanteren, maar door onvoldoende feedback van uit de BVE-instellingen over de plaatsing van hun leerlingen, zijn ze onvoldoende op de hoogte van de feitelijke toepassing.
- Door 90 procent van de decanen wordt de doorstroomregeling met leerlingen doorgesproken.
- In de BOL wordt ruim 90 procent van de leerlingen conform de doorstroomregeling geplaatst, maar 7 à 8 procent wordt op een lager niveau geplaatst. Een groot deel van de afwijkingen moet worden toegeschreven aan de doorstroom vanuit de kaderberoepsgerichte leerweg naar de sectoren Economie & Handel en Techniek: 18 procent van die leerlingen wordt namelijk lager geplaatst.

- In de BBL wordt, met uitzondering van de doorstroom vanuit de basisberoepsgerichte leerweg (8 procent lagere plaatsingen), op grote schaal van de regeling afgeweken. Met name in de sector Techniek gebeurt dat bijna algemeen (ruim 90%).
- De doorstroomregeling is in 2004 niet beter toegepast dan in 2003: er zijn geen aanwijzingen gevonden dat er bij de plaatsing in 2004 minder is afgeweken van de regeling dan in 2003.
- In ongeveer de helft van de gevallen is er sprake van een structureel probleem. Dat heeft in de BOL met name te maken met het ontbreken van opleidingen op niveau 3 en 4 en in de BBL met het beleid van veel bedrijven om geen eerstejaars leerlingen op niveau 3 of 4 een leerwerkplek aan te bieden.
- Negatieve gevolgen voor de schoolloopbaan van leerlingen als gevolg van een lagere plaatsing dan de regeling mogelijk maakt zijn op korte termijn niet geconstateerd. In combinatie met factoren die de (beroeps)interesse raken is er wel meer uitval en zijn er meer leerlingen die van opleiding switchen. Verder zijn relatief veel lager geplaatste leerlingen na het eerste leerjaar naar een hoger opleidingsniveau gegaan, maar bleven daardoor wel in een eerstejaars programma 'steken'.
- De verwachting om de opleiding af te ronden verschilt niet tussen leerlingen die al dan niet conform de doorstroomregeling zijn geplaatst. Dat geldt na drie maanden en ook na ruim een jaar.

Begeleiding van leerlingen naar een geschikte beroepsopleiding

- Vmbo's organiseren tal van activiteiten om leerlingen te helpen bij hun studie- en beroepskeuze. De meeste activiteiten hebben een sterk verbaal karakter. Activiteiten waarmee leerlingen directe ervaringen met het beroepsveld of met beroepsopleidingen in het mbo kunnen opdoen zijn beperkt, zeker voor leerlingen uit de theoretische leerweg.
- Ongeveer een kwart van de leerlingen uit de basisberoepsgerichte, de kaderberoepsgerichte en de gemengde leerweg stapt aan het eind van het vmbo over naar een andere sector in het mbo, omdat de aanvankelijk gekozen opleiding(s)richting onvoldoende boeit, onvoldoende perspectief biedt of een beroep doet op competenties waarover die leerlingen in onvoldoende mate beschikken. Veel leerlingen die nog niet weten wat ze wel willen, wijken relatief vaak uit naar Economie & Handel.
- De effectiviteit van de huidige studie- en beroepskeuzebegeleiding is beperkt: een kwart van de leerlingen weet aan het eind van het vmbo niet wat ze willen worden en eenderde weet het deels. Of de effectiviteit te verbeteren is vooralsnog niet duidelijk.
- Decanen en leerlingen zijn verdeeld over de vraag of de studie- en beroepskeuzebegeleiding in het vmbo zodanig te verbeteren is, dat de meeste leerlingen aan het eind van het vmbo een duidelijk beroepsperspectief hebben ontwikkeld. Een aanzienlijk deel van beide groepen denkt dat tamelijk veel leerlingen pas in het mbo gaan ontdekken wat ze willen worden en dat extra inspanningen in het vmbo niet het gewenste resultaat zullen opleveren en verspilde moeite is.

- De intakefase wordt in het mbo in geringe mate benut om leerlingen met studie- en beroepskeuze problemen te helpen. Met de meeste leerlingen wordt een kort intakegesprek gevoerd, maar mogelijkheden, zoals een uitgebreid intakegesprek of assessment van interesses, worden vrijwel niet benut bij leerlingen met oriëntatieproblemen. Het is ook de vraag of die leerlingen voldoende herkend worden tijdens de aanmelding.

De schoolloopbaan in het mbo

- Ongeveer 1 procent van de leerlingen zit na 3 maanden in het schooljaar (nog) thuis en is op zoek naar een opleiding of in afwachting van plaatsing. Na ruim een jaar is dat ongeveer een half procent.
- Ongeveer 2 procent van de leerlingen die naar het mbo waren gegaan was binnen drie maanden van opleiding veranderd. Na ruim een jaar was ongeveer 1 op de 10 leerlingen geswitcht.
- Zowel na drie maanden als na ruim een jaar heeft ongeveer 3 procent van de leerlingen het gevoel aan een niet passende opleiding deel te nemen.
- Ruim een jaar na het verlaten van het vmbo had 7 à 8 procent van cohort 1 het onderwijs zonder startkwalificatie verlaten.
- Het plan de opleiding af te ronden neemt toe van leerjaar 1 naar leerjaar 2, ook als rekening wordt gehouden met de uitval na leerjaar 1. In het eerste leerjaar dacht 86 procent de opleiding af te ronden en was 2 procent van plan te stoppen, in het tweede leerjaar was dat respectievelijk 95 procent en een half procent.
- Leerlingen die niet weten wat ze willen worden of die niet in een opleiding zitten die aansluit bij hun (beroeps)interesse lopen een verhoogd risico op allerlei nadelige effecten op hun schoolloopbaan.

0.3 Aanbevelingen

De doorstroomregeling

Het vmbo is geen eindonderwijs, maar is voor het overgrote deel van de leerlingen een voorbereiding op een beroepsopleiding in het mbo. Het is daarom voor leerlingen en ouders van belang te weten voor welk opleidingsniveau in het mbo het vmbo opleidt. Dat opleidingsniveau is namelijk in sterke mate bepalend voor de kansen en mogelijkheden van leerlingen op de arbeidsmarkt en voor de mogelijkheden om na het mbo door te leren in het hbo. Bij de keuze voor het vmbo en met name bij de keuze in leerjaar 3 voor één van de vier leerwegen is die duidelijkheid voor leerlingen en ouders van groot belang. Daarnaast is er ook een individueel en een maatschappelijk belang dat opleidingen zo optimaal mogelijk worden afgestemd op de (beroeps)interesses, de wensen, de mogelijkheden en

capaciteiten van leerlingen. Uit oogpunt van de verworven competenties in het vmbo en van de leercapaciteiten van leerlingen kan een te lage, maar ook een te hoge plaatsing de schoolloopbaan van leerlingen op diverse manieren nadelig beïnvloeden. In de overgang van het vmbo naar het mbo moet daarom bekeken worden op welk opleidingsniveau een leerling het beste kan instromen.

Die spanning tussen duidelijkheid (en plaatsingsrechten) en afstemming van het opleidingsniveau op de mogelijkheden van leerlingen is niet alleen aanwezig in de twee regelingen inzake de doorstroom (de doorstroomregeling en de WEB), maar kwam ook tot uiting in de opvattingen van vmbo-decanen en intakers in het mbo over de doorstroomregeling.

In de feitelijke doorstroom naar de BOL was 93 procent van de leerlingen geplaatst conform de doorstroomregeling, maar 7 procent bleek op lager niveau te zijn ingestroomd. Een deel van die leerlingen is lager geplaatst vanwege twijfels over de kennis en leercapaciteiten van die leerlingen. Van een meer structureel probleem is sprake bij leerlingen uit een kaderberoepsgerichte, een gemengde of een theoretische leerweg die doorstroomden naar de sector Economie & Handel of Techniek.

In de doorstroom naar de BBL is ongeveer 40 procent van de leerlingen lager geplaatst. Wat betreft de sector Techniek komt dat percentage uit op 90 procent en daar is in ieder geval sprake van een structureel probleem. De rol van de het bedrijfsleven, in combinatie met het ontbreken van opleidingen op niveau 3 of 4, is hier namelijk de verklarende factor. Voor het bedrijfsleven is een gebrek aan vak kennis gekoppeld aan hogere kosten voor leerlingen die op niveau 3 of 4 worden geplaatst een reden om alleen leerlingen die van het vmbo doorstromen naar niveau 2 een leerwerkplek aan te bieden.

De onderzoeksresultaten maken duidelijk dat een lagere plaatsing op korte termijn geen nadelige invloed lijkt te hebben op de schoolloopbaan van leerlingen. Het percentage leerlingen dat uitvalt, van opleiding verwisselt of na ruim een jaar nog in leerjaar 1 zit, wijkt namelijk niet duidelijk af van wat is gevonden bij de overige leerlingen. Wel bleek een kwart de opleiding te makkelijk te vinden -maar driekwart dus niet- en zaten de meeste leerlingen die te laag waren geplaatst na een jaar mbo nog steeds op het lagere niveau. Veel leerlingen die niet conform de doorstroomregeling worden geplaatst, stromen dus niet versneld door naar een hoger niveau.

Of een lagere plaatsing uiteindelijk nadelige effecten heeft op de schoolloopbaan van leerlingen, zoals een langere studieduur, meer uitval of minder doorstroom naar een hoger niveau of het hbo, is op basis van de gegevens die tot nu toe zijn verzameld dus nog niet te zeggen.

Aanbeveling 1

Een lagere plaatsing leidt niet tot een versneld doorstromen naar een hoger niveau, tenminste niet na het eerste jaar mbo. Of dat negatieve gevolgen heeft op de studieduur en de kans op doorstroom naar een hoger niveau (inclusief het hbo) is nog niet te zeggen.

Met name voor zover het om een lagere plaatsing als gevolg van meer structurele factoren gaat, lijkt het zinvol om de mogelijkheden van versnelde trajecten na te gaan of om binnen de bestaande trajecten een verdieping in te bouwen waardoor leerlingen a) meer uitgedaagd worden en b) de kans op succes bij voortzetting van de opleiding op een hoger niveau groter is en versneld kan plaatsvinden

(vrijstellingen). Wat betreft de BBL-opleidingen vereist dat ook overleg met het (regionale) bedrijfsleven.

Voor zover lagere plaatsingen het gevolg zijn van de afstemming van kennis en capaciteiten van individuele leerlingen, lijkt het zinvol om de mogelijkheden na te gaan om of a) met extra ondersteuning leerlingen op een hoger niveau te plaatsen of b) ook hier de mogelijkheden van een verrijkt programma na te gaan.

Die voorgestelde verkenning hoeft overigens niet een op zichzelf staande exercitie te zijn, maar past in het kader van loopbaanbegeleiding en het uitzetten van trajecten op maat.

Aanbeveling 2

Omdat het nog ongewis is of een lagere plaatsing op de iets langere termijn, dat wil zeggen na het eerste leerjaar, nadelige effecten op de schoolloopbaan heeft, is het gewenst een cohort leerlingen gedurende een langere periode dan een jaar te volgen. De steekproef uit cohort 2 is groot genoeg om dat cohort gedurende de deelname aan het mbo te volgen.

Vmbo-decanen hebben aangegeven redelijk goed op de hoogte te zijn hoe BVE-instellingen in hun regio omgaan met de doorstroomregeling. Minder zeker is het of ze op de hoogte zijn van de structurele problemen. In ieder geval werd in het onderzoek duidelijk dat ze van de meeste van hun eigen leerlingen niet weten hoe ze zijn geplaatst en derhalve niet via die weg op de hoogte zijn welke leerlingen om welke redenen lager zijn geplaatst.

Aanbeveling 3

In het eerste onderzoek is gegevens de geringe feedback als een voorstel gedaan om de terugkoppeling van informatie over de plaatsing van eigen leerlingen in het mbo te faciliteren. Omdat vmbo-decanen zelf relatief weinig zicht hebben op het percentage leerlingen dat niet conform de doorstroomregeling wordt geplaatst, is het aan te bevelen dat BVE-instellingen in hun regio bekend maken welk percentage leerlingen in welke opleidingen om welke redenen lager zijn geplaatst en hoe in die opleidingen eventueel daar op wordt ingespeeld. Voor de taakuitvoering van vmbo-decanen (voorlichting naar leerlingen en ouders en begeleiding van leerlingen) is dit essentiële informatie. (Zie ook de regionale portretten, 2005)

Studie- en beroepskeuze

Een kwart van de leerlingen weet in de overstap van het vmbo naar het mbo niet wat ze willen worden, terwijl nog eens kwart dat deels weet. Met name leerlingen die niet weten wat ze willen worden zijn een risicogroep. Relatief veel van die leerlingen worden niet in de opleiding geplaatst die ze het liefst zouden willen doen, mede waardoor hun opleiding vaker niet aansluit bij hun interesse. Die leerlingen overwegen ook vaker om met hun opleiding te stoppen. Feitelijk is er ook sprake van meer uitval en stappen verhoudingsgewijs meer leerlingen over naar een andere opleiding. Mede door de overstap naar een andere opleiding, moeten tamelijk veel leerlingen die bij de doorstroom naar het mbo niet wisten wat ze wilden worden leerjaar 1 opnieuw doen.

Zowel bij vmbo-decanen als bij leerlingen zijn de meningen verdeeld waar de problematiek van de studie- en beroepskeuze het beste aangepakt kan worden, in het vmbo of in het mbo. Zoals het er nu naar uitziet lijkt er in het vmbo nog voldoende ruimte voor verbeteringen, maar moet er tegelijk toch rekening mee worden gehouden dat een deel van de leerlingen in het mbo zich verder zal moeten oriënteren om invulling aan het beroepsperspectief te kunnen geven.

Binnen het vmbo kan in ieder geval op een aantal punten winst worden geboekt. In de eerste plaats blijkt een kwart van de leerlingen in de overstap van het vmbo naar het mbo van sector en daarmee dus ook van beroepsopleiding te switchen. Juist in die groep ligt het percentage leerlingen dat nog geen positieve invulling kan geven aan het beroepsperspectief duidelijk hoger. Uit onderzoek van Neuvel (2003) bij leerlingen uit de opleiding Installatietechniek bleek dat 1 op de 5 leerlingen eind leerjaar 3 al met de opleiding Installatietechniek wilde stoppen, terwijl een kwart nog geen duidelijk beeld had of ze al dan niet met die opleiding door wilden gaan. Hoewel dat voornemen en de feitelijke beslissing aan het eind van het vmbo kunnen verschillen, kan voor een deel van die leerlingen het vierde leerjaar, tenminste uit oogpunt van studie- en beroepskeuze, als een deels verloren jaar worden beschouwd.

Aanbeveling 4

Gezien het feit dat een kwart van de leerlingen van sector switcht en uit eerder onderzoek is gebleken dat een deel van die leerlingen al aan het eind van het derde leerjaar dat overweegt, is het zinvol om aan het eind van leerjaar 3 leerlingen daarop te screenen en mogelijkheden te bieden voor een zinvollere invulling van leerjaar 4 indien leerlingen niet in die richting willen doorgaan. Dat kan betekenen dat leerlingen binnen de bestaande opleidingen meer mogelijkheden voor studie- en beroepsoriëntatie wordt geboden. Het kan ook betekenen dat leerlingen de kans wordt geboden tussentijds over te stappen naar een andere opleiding. Hoewel dat wellicht nu al gebeurt, moet die mogelijkheid een meer structureel karakter krijgen. Intrasectorale opleidingen kunnen voor een deel van de leerlingen een oplossing bieden, maar voor veel leerlingen niet, zo is uit het onderzoek van Neuvel (2003) af te leiden. Het verdient dan ook aanbeveling mogelijkheden van heroriëntatie, bredere beroepsoriëntatie of van het flexibel kunnen overstappen binnen het vmbo verder te verkennen en mogelijk te maken.

De studie- en beroepsoriëntatie heeft in het vmbo nog een sterk verbaal karakter: 4 van de 5 activiteiten in de top vijf studie- beroepskeuzebegeleiding waren sterk verbaal van aard. Dat geldt zeker voor de meer theoretische leerwegen, maar toch ook voor de basisberoepsgerichte en kaderberoepsgerichte leerweg. Bovendien wijzen de gegevens erop dat leerlingen die niet wisten wat ze wilden worden nauwelijks meer begeleiding hebben ontvangen van hun decaan of mentor. Hoewel het probleem van de beroepskeuze ook bij een intensievere begeleiding wellicht in het vmbo niet kan worden opgelost, bleek dat veel leerlingen zonder positief ingevuld beroepsperspectief zich minder goed bewust waren van de problemen die hen bij de aanmelding, intake en plaatsing te wachten stonden. In samenhang met wat hierboven al is gezegd over de plaatsing blijkt dat uit het feit dat verreweg de meeste leerlingen die niet wisten wat ze wilden worden zich voor niet meer dan één

opleiding hadden aangemeld. De resultaten geven aan dat ook decanen en mentoren hun leerlingen daar onvoldoende bewust van hebben gemaakt.

Aanbeveling 5

Het verdient aanbeveling om in samenhang met wat hiervoor al is voorgesteld, namelijk een betere screening van leerlingen aan het eind van het leerjaar 3, met name voor leerlingen zonder beroepsperspectief te verkennen of in het programma of in de begeleiding meer tijd kan worden ingeruimd voor studie- en beroepskeuze. Deels zal dat een minder verbaal karakter moeten krijgen, deels zullen die leerlingen intensiever moeten worden begeleid door de mentor of decaan, onder andere door die leerlingen bewust te maken van de problemen die hen bij de aanmelding en plaatsing te wachten staan. Datzelfde geldt overigens voor leerlingen die kiezen voor populaire opleidingen of voor opleiding waar extra eisen voor de toelating worden gesteld en waar de kans op afwijzing groter is dan bij andere opleidingen.

Aanbeveling 6

Een verkeerd beeld van de beroepsopleiding zorgt voor tamelijk veel leerlingen in het eerste leerjaar voor problemen. Ook op dit punt bleek in het vmbo-programma nog relatief weinig ruimte te zijn ingeruimd voor leerlingen om zich feitelijk te oriënteren in het mbo. Waar dit gebeurt, wordt het groepsgewijs of klassikaal georganiseerd: docenten uit het mbo geven een voorbeeld les in het vmbo. Niet alleen uit oogpunt van studie- en beroepskeuze, maar ook uit oogpunt om beter voorbereid aan een opleiding in het mbo te beginnen is het daarom belangrijk dat leerlingen een beter beeld krijgen van de opleiding die ze willen gaan volgen in het mbo. Het verdient daarom aanbeveling om na te gaan of er meer mogelijkheden zijn om leerlingen een reëlere beeld te geven van de opleiding(en) die ze willen gaan volgen.

Leerlingen die niet goed weten wat ze willen worden, lijken in de intakeprocedure nauwelijks als een probleemgroep te worden herkend. Met andere woorden: aan die leerlingen wordt gemiddeld genomen niet meer aandacht besteed in de intakeprocedure dan aan andere leerlingen. Ze lopen daardoor de kans in een kort intakegesprek hun keuze onvoldoende te kunnen motiveren, waardoor ze niet worden geplaatst in de opleiding die ze graag willen doen. De opleiding waarin ze wel worden geplaatst weet vaak niet interesses bij hen op te wekken, waardoor relatief veel van die leerlingen al binnen drie maanden overstappen en een nog groter deel binnen een jaar. Naast frustraties en verlies van tijd, is er ook in die groep een grotere kans op uitval.

Aanbeveling 7

Ten aanzien van leerlingen die zich meer moeten oriënteren vanwege een onvoldoende beroepsperspectief, is het raadzaam het wetenschappelijk rapport van Frans Meijers af te wachten. Dit verschijnt naar verwachting in 2006.

Aanbeveling 8

De problematiek van studie- en beroepskeuze blijkt een grote invloed te hebben op de schoolloopbaan van veel leerlingen. Die invloed is aanzienlijk groter en verstrekkender dan de problematiek van een lagere plaatsing. Het is daarom zinvol om binnen regio's na te gaan hoe aan de oplossing van dit probleem wordt gewerkt. Op basis van de beschikbare gegevens die in het onderzoek in cohort 2 zijn verzameld bij leerlingen, decanen en intakers kan in combinatie van informatie uit andere bronnen een

aantal regio's worden geselecteerd, waar door middel van kwalitatief onderzoek nagegaan wordt hoe die problematiek in het vmbo en in het mbo wordt aangepakt en hoe daarin tussen vmbo en mbo wordt samengewerkt.

Door aan te sluiten bij regio's die in het onderzoek in cohort 2 goed zijn vertegenwoordigd kunnen kwantitatieve gegevens en kwalitatieve gegevens worden gecombineerd. In dat verband is het van belang dat in samenhang met aanbeveling 2 een vervolgonderzoek naar de schoolloopbaan bij leerlingen uit cohort 2 wordt georganiseerd.